

คุณค่าของตำรับยาไทย: ยาหอมเทพจิตร

อรัญญา ศรีบุศราคม

ศูนย์ข้อมูลสมุนไพร

คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ยาหอมเทพจิตร เป็นตำรับยาไทยแผนโบราณซึ่งจัดอยู่ในบัญชียาหลักแห่งชาติในประเภทยารักษากลุ่มอาการทางระบบไหลเวียนโลหิต (แก้ลม) ประกอบด้วยสมุนไพรประมาณ 48 ชนิด โดยตัวยาหลักที่สำคัญ คือ ดอกมะลิ และผิวส้มซ่า จัดเป็นตำรับยาที่มีฤทธิ์สุขุม เย็น สรรพคุณใช้แก้ลมกองละเอียด ได้แก่ อาการนอนไม่หลับ รู้สึกเศร้าซึม หดหู่ หน้ามืด ตาลายสวิงสวาย (อาการที่รู้สึกใจหวิว วิงเวียน คลื่นไส้ ตาพร่าจะเป็นลม) ใจสั่น และบำรุงดวงจิตให้ชุ่มชื้น (1)

ขนาดและวิธีใช้

ชนิดผง รับประทานครั้งละ 1-1.4 ก. ละลายน้ำสุก เมื่อมีอาการ ทุก 3-4 ชั่วโมง ไม่ควรเกินวันละ 3 ครั้ง

ชนิดเม็ด รับประทานครั้งละ 1-1.4 ก. เมื่อมีอาการ ทุก 3-4 ชั่วโมง ไม่ควรเกินวันละ 3 ครั้ง

สำหรับข้อมูลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับยาหอมเทพจิตร มีดังนี้

1. ผลต่อการนอนหลับ

การศึกษาลงผลของตำรับยาหอมเทพจิตรต่อคุณภาพการนอนในผู้ที่มีภาวะนอนไม่หลับ (ประเมินด้วยแบบประเมินคุณภาพการนอนหลับ Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI) ซึ่งมีคะแนนมากกว่า 5 แสดงถึงปัญหาคุณภาพการนอนหลับที่ไม่ดี จำนวน 40 ราย อายุ 45-60 ปี แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ได้รับยาหอมเทพจิตรชนิดแคปซูล ขนาด 2.5 ก. ครั้งละ 5 แคปซูล ก่อนนอน 30-40 นาที เป็นเวลา 4 สัปดาห์ และกลุ่มควบคุมที่ได้รับยาหลอก พบว่ากลุ่มที่ได้รับยาหอมเทพจิตรมีคุณภาพการนอนหลับที่ดีขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุม โดยทำให้หลับง่ายขึ้น หลับลึกขึ้น และตื่นกลางดึกลดลง ซึ่งผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการใช้ยาหอม สรุปได้ว่ายาหอมเทพจิตรสามารถช่วยปรับปรุงคุณภาพการนอนในผู้ที่มีภาวะนอนไม่หลับได้ โดยเฉพาะในผู้สูงอายุ (2)

การศึกษาในสตรีวัยหมดประจำเดือนที่มีปัญหาคุณภาพการนอน (คะแนน PSQI > 5 คะแนน) จำนวน 40 ราย อายุเฉลี่ย 50.45 ปี โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ได้รับยาหอมเทพจิตรชนิดเม็ด ขนาด 1,000 มก. ครั้งละ 10 เม็ด ก่อนนอน 30 นาที เป็นเวลา 4 สัปดาห์ และกลุ่มควบคุมที่ไม่ได้รับยา ประเมินผลโดยใช้แบบประเมินคุณภาพการนอนหลับ PSQI และแบบประเมินคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลกชุดย่อฉบับภาษาไทย (WHOQOL-BREF-THAI) พบว่ากลุ่มที่ได้รับยาหอมเทพจิตรมีคุณภาพการนอนหลับดีขึ้น โดยคะแนน PSQI ลดลงเหลือประมาณ 3.25 คะแนน และมีคุณภาพชีวิตดีขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุม แสดงว่าการใช้ยาหอมเทพจิตรสามารถช่วยปรับปรุงคุณภาพการนอนหลับและคุณภาพชีวิตของสตรีวัยหมดประจำเดือนได้ (3)

การศึกษาวิจัยแบบย้อนหลัง (retrospective study) เพื่อประเมินผลของตำรับยาสมุนไพรไทยในการรักษาโรคนอนไม่หลับ โดยศึกษาจากข้อมูลเวชระเบียนของผู้ป่วย จำนวน 50 ราย ที่เข้ารับบริการในคลินิกกัญชาทางการแพทย์แผนไทยของโรงพยาบาลแห่งหนึ่ง ในช่วงปี พ.ศ. 2562-2564 และติดตามผลการรักษาเป็นระยะเวลา 1 เดือน กลุ่มตัวอย่างได้รับการรักษาด้วยตำรับยาสมุนไพร 3 ตำรับ ได้แก่ ยาสุขไสยาสน์ น้ำมันกัญชา (ตำรับหอมเดชา) และยาหอมเทพจิตร โดยประเมินผลจาก แบบประเมินคุณภาพการนอนหลับ (PSQI) แบบประเมินระดับความเครียด (ST-5) และแบบประเมินความเสี่ยงต่อภาวะซึมเศร้า (2Q) ก่อนและหลังการรักษา ผลการศึกษาพบว่า ภายหลังจากได้รับตำรับยาสมุนไพร คะแนนคุณภาพการนอนหลับเฉลี่ยลดลงจาก 10.06 เป็น 5.20 คะแนน ซึ่งแสดงถึงคุณภาพการนอนที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันระดับความเครียดของผู้ป่วยลดลง อย่างไรก็ตาม คะแนนความเสี่ยงต่อภาวะซึมเศร้าลดลงเพียงเล็กน้อยและไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นอกจากนี้เมื่อเปรียบเทียบระหว่างยาสมุนไพรทั้ง 3 ตำรับ พบว่าไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในการช่วยให้นอนหลับดีขึ้น สรุปได้ว่าตำรับยาสมุนไพรไทยทั้งสามตำรับมีประสิทธิภาพในการช่วยปรับปรุงคุณภาพการนอนหลับและลดความเครียดในผู้ป่วยโรคนอนไม่หลับได้ แต่ยังไม่สามารถยืนยันผลต่อภาวะซึมเศร้าได้อย่างชัดเจน ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเพื่อยืนยันประสิทธิภาพของตำรับยาสำหรับใช้ในการรักษาโรคนอนไม่หลับต่อไป (4)

2. ผลลดภาวะซึมเศร้า

การศึกษาแบบนำร่อง (pilot study) เพื่อประเมินผลของยาหอมเทพจิตรในการรักษาผู้ป่วยที่มีภาวะซึมเศร้าระดับเล็กน้อยถึงปานกลาง จำนวน 10 ราย อายุ 20-60 ปี โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มทดลองที่ได้รับยาหอมเทพจิตรชนิดแคปซูล ขนาด 500 มก./แคปซูล รับประทานครั้งละ 5 แคปซูล (รวม 2.5 ก.) ก่อนนอนเป็นระยะเวลา 4 สัปดาห์ และกลุ่มควบคุมที่ได้รับยาหลอก โดยผู้ป่วยทั้งสองกลุ่มยังคงได้รับการรักษาตามมาตรฐานทางการแพทย์แผนปัจจุบันควบคู่ไปด้วยตลอดการศึกษา ประเมินผลด้วยแบบประเมิน Patient health questionnaire ชนิด 2 และ 9 คำถาม (PHQ-2 และ PHQ-9) ในสัปดาห์แรกและสัปดาห์ที่ 4 แบบประเมินการเปลี่ยนแปลงของอาการหลังรับการรักษา Clinical global impression-improvement (CGI-I) ในสัปดาห์ที่ 4 และประเมินอาการไม่พึงประสงค์โดยใช้เกณฑ์ของ Division of microbiology and infectious diseases (DMID) พบว่าคะแนน PHQ-9 ของทั้งสองกลุ่มลดลง แต่กลุ่มทดลองมีการลดลงของคะแนนมากกว่ากลุ่มควบคุม นอกจากนี้ในกลุ่มทดลองมีผู้ที่อาการดีขึ้นจนมีคะแนน ≤ 7 (ไม่มีอาการหรืออาการน้อยมาก) จำนวน 3 ราย มากกว่ากลุ่มควบคุมที่พบเพียง 1 ราย ในด้านความปลอดภัย พบอาการไม่พึงประสงค์เล็กน้อย เช่น อาการง่วงนอนระหว่างวัน และบางรายมีอาการร้อนทางเดินอาหาร ซึ่งไม่รุนแรงและไม่จำเป็นต้องได้รับการรักษาเพิ่มเติม ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ยาหอมเทพจิตรมีแนวโน้มที่จะช่วยลดอาการซึมเศร้าในระดับเล็กน้อยถึงปานกลางได้ จึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อพัฒนายาสมุนไพรสำหรับรักษาภาวะซึมเศร้าต่อไปในอนาคต (5)

3. ผลลดอาการปวดศีรษะไมเกรน

การศึกษาในอาสาสมัคร จำนวน 40 ราย ที่มีอาการปวดศีรษะไมเกรน อายุระหว่าง 20-70 ปี แบ่งออกเป็น กลุ่มที่ได้รับยาหอมเทพจิตรชนิดแคปซูล ขนาด 500 มก. ครั้งละ 2 แคปซูล วันละ 3 ครั้ง ก่อนอาหารเป็นเวลา 4 สัปดาห์ และกลุ่มควบคุมที่ได้รับยาหลอก โดยทั้งสองกลุ่มยังคงได้รับการรักษาตามปกติ ประเมินผลโดยใช้แบบวัดระดับความปวดแบบตัวเลข (Numerical rating scale; NRS) และบันทึกความถี่ของการเกิดอาการไมเกรน ก่อนและหลังการรักษา พบว่ากลุ่มที่ได้รับยาหอมเทพจิตรมีระดับความปวดและความถี่ของการเกิดอาการไมเกรนลดลง เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนและหลังการรักษา ขณะที่กลุ่มควบคุมไม่พบความแตกต่าง สรุปได้ว่ายาหอมเทพจิตรมีประสิทธิผลในการลดความรุนแรงและความถี่ของอาการปวดศีรษะไมเกรน (6)

4. ผลลดอาการปวดกล้ามเนื้อ

การศึกษาแบบกึ่งทดลองย้อนหลัง (retrospective quasi-experimental study) เพื่อประเมินผลการใช้ยาหอมเทพจิตรและยาชิ่งในการช่วยลดความปวดกล้ามเนื้อของผู้รับบริการคลินิกแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือก จำนวน 172 ราย อายุเฉลี่ย 50.4 ปี โดยแบ่งการรักษาออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) การนวดประคบเพียงอย่างเดียว (2) การนวดประคบร่วมกับยาหอมเทพจิตร (3) การนวดประคบร่วมกับยาชิ่ง และ (4) การนวดประคบร่วมกับยาหอมเทพจิตรและยาชิ่งร่วมกัน ทั้งนี้การเลือกใช้ยาสมุนไพรจะพิจารณาตามการวินิจฉัยความผิดปกติของตริธาตุของผู้รับบริการ โดยผู้ที่มีความผิดปกติของธาตุปิตตะจะได้รับยาหอมเทพจิตร ผู้ที่มีความผิดปกติของธาตุวาตะจะได้รับยาชิ่ง และผู้ที่มีความผิดปกติแบบผสมจะได้รับยาทั้งสองชนิดร่วมกัน การใช้ยาดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับสมดุลของธาตุในร่างกาย โดยเฉพาะธาตุลม และเสริมประสิทธิภาพของการรักษาร่วมกับการนวดประคบในการลดอาการปวดกล้ามเนื้อ ประเมินผลโดยใช้แบบประเมินระดับความปวด (facial scales และ visual rating scale) ก่อนและหลังการรักษา พบว่าระดับความปวดกล้ามเนื้อหลังการรักษาลดลงทั้งในกลุ่มที่ใช้ยาและไม่ใช้ยา อย่างไรก็ตามกลุ่มที่ได้รับยา โดยเฉพาะการใช้ยาหอมเทพจิตรและยาชิ่งร่วมกัน มีแนวโน้มลดความปวดได้มากกว่าเมื่อได้รับการรักษาต่อเนื่องหลายครั้ง สรุปได้ว่าการนวดประคบร่วมกับการใช้ยาหอมเทพจิตรและยาชิ่งมีผลช่วยลดอาการปวดกล้ามเนื้อได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการรักษาต่อเนื่องอย่างน้อย 5 ครั้ง จะเห็นผลชัดเจนมากขึ้น และการใช้สมุนไพรดังกล่าวมีบทบาทในการปรับสมดุลธาตุตามแนวคิดแพทย์แผนไทย ซึ่งช่วยเสริมประสิทธิภาพของการรักษาเมื่อใช้ร่วมกับหัตถการทางการแพทย์แผนไทย (7)

5. ผลลดความดันโลหิต

การศึกษาลงผลของยาหอมเทพจิตรต่อระดับความดันโลหิตในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง จำนวน 80 ราย อายุ 34-59 ปี โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มควบคุมซึ่งได้รับการรักษาตามมาตรฐานด้วยยา enalapril ขนาด 5-15 มก./วัน และกลุ่มทดลองซึ่งได้รับยาหอมเทพจิตร ขนาด 3 แคปซูล วันละ 3 ครั้ง ก่อนอาหาร (รวมขนาดยา 1,200 มก./วัน) ร่วมกับการรักษาตามมาตรฐาน เป็นเวลา 4 สัปดาห์ พบว่ากลุ่มที่ได้รับยาหอมเทพจิตรมีแนวโน้มในการลดความดันโลหิตได้มากกว่ากลุ่มควบคุม โดยเฉพาะค่าความดันโลหิตตัวบน (systolic blood pressure) ที่

ลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อเปรียบเทียบก่อนและหลังการรักษา นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ป่วยมีอาการโดยรวมดีขึ้น และไม่พบอาการไม่พึงประสงค์ที่รุนแรงจากการใช้ยา สรุปได้ว่า การใช้ยาหอมเทพจิตรร่วมกับการรักษาตามมาตรฐานอาจมีผลในการช่วยควบคุมระดับความดันโลหิตในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง อย่างไรก็ตามควรมีการศึกษาที่มีขนาดตัวอย่างมากขึ้นและระยะเวลาติดตามที่ยาวนานขึ้นเพื่อยืนยันผลลัพธ์ดังกล่าว (8)

ข้อควรระวัง (1)

- ควรระวังการรับประทานร่วมกับยาในกลุ่มยาต้านการแข็งตัวของเลือด (anticoagulant) และยาต้านเกล็ดเลือด (antiplatelet)
- ควรระวังการใช้ยาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผู้ป่วยที่มีความผิดปกติของตับ ไต เนื่องจากอาจเกิดการสะสมของการบูรและเกิดพิษได้
- ควรระวังการใช้ยาในผู้ป่วยที่แพ้ลองเกสรดอกไม้
- กรณีการใช้สำหรับอาการซึมเศร้าใช้ได้เฉพาะอาการแรกเริ่ม ไม่ใช่ว่ารักษาอาการสำหรับผู้ป่วยที่เป็นโรคทางจิตเวชที่ต้องปรึกษาแพทย์แผนปัจจุบัน

จากรายงานการศึกษาวิจัย จะเห็นว่ายาหอมเทพจิตรเป็นตำรับยาสมุนไพรที่มีศักยภาพในการเสริมการรักษาในด้านการนอนหลับ ลดความเครียด/ซึมเศร้า บรรเทาอาการปวด และช่วยควบคุมความดันโลหิต อย่างไรก็ตามยังจำเป็นต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อยืนยันประสิทธิผลและความปลอดภัยในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

1. ประกาศคณะกรรมการพัฒนาระบบยาแห่งชาติ เรื่อง บัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. 2561 ประกาศ ณ วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2561 คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม 135 ตอนพิเศษ 14 ง วันที่ 19 มกราคม 2561.
2. เสาวลักษณ์ กิตติยามาศย์. ผลของยาไทยตำรับยาหอมเทพจิตรต่อคุณภาพการนอนในผู้ที่มีภาวะนอนไม่หลับ. (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงราย: มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง; 2558.
3. ปุณิกา คลังมนตรี. ประสิทธิภาพการใช้ยาหอมเทพจิตรต่อคุณภาพการนอนและคุณภาพชีวิตในสตรีวัยหมดประจำเดือน. วารสารวิจัยและพัฒนานวัตกรรมทางสุขภาพ. 2568;6(2):119-30.
4. ศรัณยา คงยิ่ง, ธัญญลักษณ์ ศิริยงค์. ประสิทธิภาพของตำรับยาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคนอนไม่หลับ โรงพยาบาลพูนพิณ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. 2566;21(2): 296-306.
5. นัชมนีย์ หลง, จุฬา วิริยะบุบผา. การศึกษานำร่องประสิทธิผลยาหอมเทพจิตรต่อการรักษาผู้ที่มีภาวะซึมเศร้าระดับเล็กน้อยถึงปานกลาง. ใน: การประชุมมหาดไทยวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 11; 17 กรกฎาคม 2563; สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่; 2563. หน้า 1031-41.

6. ชนะกันต์ มากศิริ. ประสิทธิภาพของยาหอมเทพจิตรร่วมกับการรักษาตามปกติในการช่วยลดความถี่ของการเกิดอาการปวดศีรษะไมเกรน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงราย: มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง; 2562.
7. กนกรัมย์ จันทน์สุทธิประภา, วรณวิไล ฤทธิ์เนื่อง. ผลการใช้ยาหอมเทพจิตรและยาขิงในการช่วยลดความปวดกล้ามเนื้อของผู้รับบริการคลินิกแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือก. วารสารศูนย์อนามัยที่ 10 อุบลราชธานี. 2565;10(1):17-29.
8. Tapcompill T, Klumkool S, Charoonsrisawad V. Effect of aromatic medicine (YA HOM TEP PRA CHIT) on patients with hypertension. J Health Sci Altern Med. 2022:92-7.